

Bogdándi Zsolt

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1990 után létrejött kéziratára és az egodokumentumok

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1990. évi újraalakulása óta, egykori gyűjteményeinek visszaszerzésére irányuló próbálkozásai mellett, feladatának tekintette a gyűjtés újrakezdését, korszerű könyvtár és kéziratár létrehozását, amelyek az akkori (újra)alapítók reményei szerint számíthattak a tágabb olvasókör és a kutatók érdeklődésére is. A kéziratár felállításával elsősorban azt kívánta a Múzeum-Egyesület megakadályozni, hogy a kisebbségi sorsra jutott erdélyi magyarság kiemelkedő tudós és közéleti személyiségeinek kéziratok hagyatékai – az elmúlt több mint fél évszázad eseményeinek hiteles forrásai – elkallódjanak. A gyűjtés elkezdése, a hagyatékoknak és letéteknek az EME Lakatos utcai ingatlanában való elhelyezése elsősorban Egyesületünk egykori elnöke, néhai Jakó Zsigmond professzor és az akkori főtítkárr, néhai Kiss András nyugalmazott levéltáros tevékenységének köszönhető, zömében az ő személyes kapcsolataik révén kerültek az Egyesület gyűjteményébe az első, jelentősebb iratanyagok tagtársaink vagy pártolóink felajánlásai alapján. A gyűjtőkört lényegében a beérkezett anyag, illetve az archívumot létrehozó személyek kapcsolati köre határozta meg, az egyedüli korlátot pedig a rendelkezésre álló tárolóhely jelentette és jelenti. Az ekkortól kialakuló gyűjteményünkben jelenleg több mint 100 iratfolyóméternyi kisebb-nagyobb tudóshagyatékot őrzünk, ezek zöme olyan bölcsész- és kisebb mértékben természettudósok iratanyaga, akik életpályájuk valamelyik szakaszában szorosabb kapcsolatba kerültek az Egyesülettel. A tudományos, illetve közéleti tevékenység során keletkezett dokumentumok mellett szinte mindegyik hagyaték tartalmaz az egodokumentumok körébe sorolható iratanyagot is (szakmai és családi levelezés, naplók, családi fotóalbumok, verskéziratok stb.), de ezek szisztematikus begyűjtése nem volt cél, hanem az adott letét/hagyaték jellegéből adódott.

A tervszerű gyűjtésnek, a hagyatékok nyomon követésének, az örökösök felkeresésének jelenleg a legnagyobb akadálya éppen a tárolókapacitás említett szűkössége, emiatt csak kivételesen, jelentősebb értéket képviselő vagy kisebb iratanyagok esetén keressük meg a hagyatékok kezelőit. A Lakatos utcai raktárhelyiségünk teljesen megtelt, néhány hagyatékot az EME székházában őrzünk, további, nagyobb iratanyagok elhelyezése pedig komoly, szinte megoldhatatlan feladat. Ezért időszerű egyrészt a Lakatos utcai kézírattár épületének bővítése, egy korszerű raktárhelyiség kialakítása, másrészt az értékesebb gyűjtemények digitalizálása és közzététele, valamint a néhány éve zajló digitális gyűjtőmunka folytatása.

Az iparkutatási programunk jelentős adatgyűjtő tevékenysége az interjúkészítés. Célunk felleltározni az iparban tevékenykedő értelmiségiek szakmai eredményeit, életrajzi adataikat, bemutatni értékes szakmai munkájukat, ezáltal pedig a 20. századi Kolozsvár ipartörténetét. Eddig 26 interjú készült el, melyek feldolgozása folyamatban van, s ezek elérhetők lesznek az EME által működtetett Erdélyi Digitális Adattárban (<https://eda.eme.ro>). Ugyanitt, illetve az EME (<https://eme.ro/web/guest/hagyatekok-letetek>) és az Adatbank (<https://adatbank.ro/belso.php?k=18#alk108>) honlapjain érhetők el az eddig feldolgozott kézirat-hagyatékok jegyzékei. A gyűjteménynek hozzávetőlegesen a feléről készült katalógus, Bárdi Nándor kezdeményezésére az EME munkatársai és alkalmi megbízottak a jelentősebb hagyatékokról (pl. Janovics Jenő, Jordáky Lajos, Binder Pál, Böződi György, ifj. Kós Károly) készítettek leltárakat. A kézírattár többi anyagának jegyzékbe vétele és kutathatóvá tétele szakképzett személyzet hiányában nehezen megvalósítható, illetve jelenleg hallgatók bevonásával és az EME egyik munkatársának felügyelete alatt folyik a Csetri Elek és Orosz Endre iratanyag rendezése és leltározása. A hagyatékok feldolgozása különösebb akadályokba akkor ütközik, amikor a leltározás az iratanyag jellege miatt különleges szaktudást igényel, mint a biokémikus-, fizikus-, csillagász- vagy különféle mérnöki hagyatékok esetében.

Mielőtt rátérnék a kézírattári anyag rövid, áttekintő ismertetésére, csupán azt jegyzem meg, hogy az EME archívuma amellet, hogy a hasonló jellegű gyűjtemények közül bizonyára a legterjedelmesebb, a régebbi (16–19. századi) levéltári anyagok tekintetében is a legértékesebb. E gyűjtemény jelentőségét az itt őrzött anyag alapján született kutatási

eredmények vagy éppen regények is mutatják, melyek közül csak az utóbbi évek két példáját, Cseke Péter *Jancsó Béla levelezését* és Tompa Andrea *Omertáját* említem meg.

Az EME Kézirattárának rövid ismertetése

Az EME jelenlegi Kézirattárának bizonyára egyik legértékesebb kincse Szabó T. Attila nyelvészprofesszor (1906–1987) kézirathagyatéka és levelezésének azon része, amely az Egyesület és ifj. Szabó T. Attila – mint Szabó T. Attila örököseinek képviselője – között 1996. július 31-én kötött megállapodás értelmében került az EME tulajdonába. A mintegy 9 folyómétert kitevő kézirathagyatékot rendezője, a gyűjtemény első kézirattárosa, Dáné Veronka 4 tárgycsoportba rendezte, elkülönítve a személyes iratokat, Szabó T. Attila kéziratait (témájuk szerint csoportosítva), Szabó T. Attilánál megőrzésre elhelyezett más személyi hagyatékokat (Brüll Emánuel, Gy. Szabó Béla, Kelemen Lajos, Vetró Artúr kéziratái és levelei), valamint mások kéziratait. Külön egységként kezeljük az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* kb. 10 folyóméternyi cédulagyűjteményét, melyek felhasználásával kerültek szerkesztésre a sorozat kötetei.

Szabó T. Attila levelezésének legértékesebb részét még életében az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában helyezte el, ebben található a tudományos kutatásaival kapcsolatos levelezés szinte teljes anyaga, sőt, személyi, családi levelezésének régebbi állagai, úgyhogy az EME őrizetébe került levelezésanyag csak terjedelmesebb töredéknek tekinthető, mely csak kivételesen nyújthat a Budapesten őrzött levelezést kiegészítő információkat.

A szépirod, szociográfus és történetíró Bözödi György (1913–1989) hagyatékának tekintélyes része két szakaszban került az EME kézirattárának őrizetébe. Tőkés Béla főorvos egy részét Marosvásárhelyről 1996 novemberében néhai Tonk Sándor révén jutatta el Egyesületünkhöz, másik része az Erdélyi Unitárius Egyházzal 1997. július 14-én kötött megállapodás értelmében került Kézirattárunk őrizetébe. A hagyaték tehát Bözödi halála után viszonylag hosszú ideig Marosvásárhelyen volt, és bizonyos, hogy a kéziratokból vagy levelezésből, illetve az 1944–45-ből származó hírlapgyűjteményből ekkor magánosok kezébe is jutott, illetve egy kisebb töredék (a vásárhelyi napló egy példánya, a Jónás-ügy írószö-

vetségi tárgyalásának jegyzőkönyve) az OSZK Kézirattárának őrizetébe került.

A Bözödi-hagyaték rendezése 2005–2006 folyamán zajlott, 2006-ban elkészült a katalógus, amely kutathatóvá tette az iratanyagot. Műfaj szerint és viszonylagos kronologikus rendbe csoportosítottuk a hagyatékot, melynek értékét csak növeli az a tény, hogy az iratanyagnak mintegy felét – a kéziratok, anyaggyűjtés és levelezés mellett – Bözödi által begyűjtött családi levelesládák töredékei alkotják. A hagyaték legjelentősebb családi levéltártöredéke a hilibi Gál család levelesládájának ama része, amely 22 csomóban a marosszéki makfalvi Dósák 16–19. századi, nagyobb részben magyar nyelvű okleveleit és missziliseit tartalmazza. A levelek valószínűleg a 18. század második felében kincstári tanácsosságot viselő hilibi Gál János felesége, Dósa Anna jussán kerültek a hilibi Gál levéltárba, melynek másik, az orbaiszéki és környékbeli birtokokra vonatkozó része a kolozsvári Állami, újabban Nemzeti Levéltár őrizetében van, de annak kutatását sokban megkönnyíti az egész levéltár elenchusa (jegyzéke), amely az EME Kézirattárában levő levéltárrészben található. Minthogy a Dósák Marosszék múltjában jelentős szerepet tölthettek be, levéltárunk a székelyföldi források értékes bővülését jelenti.

Bözödi György a levéltári anyag másik részét bözödi családoktól gyűjtötte be, és ezek többnyire 17–20. századi peres, jogbiztosító iratanyagot tartalmaznak (például a Vas, Senye és Fábián családok iratai). Ezek mellett méreteiben eltörpül a sáromberki Teleki család levéltárának csekély töredéke, de ennek mégis különös – főként levéltár-történeti – jelentősége van, hiszen ez a néhány iratfoslány valószínűleg akkor kerülhetett Bözödihez, amikor az EME megbízásából, 1944. december 29-től a Székelyföldet járta, hogy a különböző gyűjtemények megmentése érdekében a szükséges lépéseket megtegye.

Szintén igen értékes levéltári anyagot rejt magában a székelység történetének egyik legavatottabb ismerője, a történész Imreh István (1919–2003) hagyatéka. A Mikes család maroscsesztvei levéltárának megmaradt töredékei Rajka János révén, az 1970-es években kerültek Imreh István őrizetébe. A meglehetősen vegyes anyag egyik része az 1621–1907 közötti évekből tartalmaz – részben családi vonatkozású – főként magyar nyelvű iratokat, a másik része pedig többnyire családi jellegű levelezés az 1744–1923 közötti évekből, melyek adatokkal szolgálnak például az „uzoni” 1802. évi földrengésről vagy Mikes István 1748. évi bécsi ki-

adásairól. Ugyancsak Imreh István hagyatéka őrzi Kézirattárunk legkorábbi okleveles emlékeit, a Toldalagi család levéltárából egy átírt 1343. évi oklevelet, az erdélyi káptalan, szintén átírt 1406-ban kelt oklevelét Mikeszása határainak megállapításáról, illetve Jakó Zsigmondnak levéltári kutatásai során egybegyűjtött mintegy 500 lapnyi kéziratát 16–19. századi gazdasági utasításokról.

Kézirattárunk értékes 17–19. századi levéltári anyaggal gazdagodott kisebb adományok, letétek révén. Ezek sorában megemlítjük Orosz Endre (1871–1945) apahidai és kolozsi községi levéltári iratokat is tartalmazó hagyatékát, vagy a Simon Katalin letétet, amely által gyűjteményünk a bibarcfalvi Simon család levelesládájának egy részével bővült, de iratokat őrzünk a magyarországi Vésztő község, illetve a Bánffy család 19. századi állagaiból is.

A hagyatékok sorában mennyiségileg, de értékét tekintve is igen jelentős helyet foglal el Jordáky Lajos (1913–1974) iratanyaga. Jordáky, akinek Egyesületünk a Kőkert utcai ingatlant köszönheti, 1944–45-ben a Szakszervezetek Tanácsának főtitkára, 1945-től a Bolyai Tudományegyetem közgazdasági karának professzora, majd a Magyar Színház irodalmi titkára volt. 1952-ben koncepciót perben elítélték, 1955-ben rehabilitálták. 1931-től a Szocialista Ifjúsági Szövetség, 1933-tól a Szociáldemokrata Párt kolozsvári szervezetének tagja volt. Hagyatékában a magyar munkásmozgalom és szociáldemokrata irányzat kutatója, illetve a színház- és mozitörténet iránt érdeklődő kutató egyaránt támpontokat találhat, hiszen saját színháztörténeti kéziratai mellett ugyanitt található a kolozsvári színház egykori igazgatójának, a kolozsvári filmiskola megeremtőjének, Janovics Jenőnek (1872–1945) az iratai.

Az erdélyi néprajz kutatói számára bizonyára értékes kincseket rejt magában ifj. Kós Károly (1919–1996), Nagy Jenő (1916–1996) vagy éppen Böződi György hagyatéka. Az Egyesület eltulajdonított néprajzi tárának 1944–1950 közötti múzeumőre, Kós Károly iratanyagában néprajzi vonatkozású kéziratok és adatgyűjtése mellett tanulmányozhatjuk az Erdélyi Kárpát Egyesület Néprajzi Múzeumának 1894–1935 között vezetett leltárát, az EME egykori néprajzi tárának iratait, valamint a későbbi Erdélyi Néprajzi Múzeum iratanyagának egy részét. A Nagy Jenő hagyatékában őrzött fényképgyűjtemény, amely Vámszer Géza által készített felvételeket is magában foglal, értékes forrás elsősorban a népviselet-kutatók számára, Böződi mesegyűjtése pedig még feldolgozásra vár.

E hagyatékok mindegyikében találhatunk az egodokumentumok közé sorolható iratanyagot, levelezéseket, naplókat, önéletrajzokat is, jegyzékük pedig elérhető az említett oldalakon.

Az irodalomtörténészek és szociológusok is új támpontokat találhatnak kutatásaikhoz a Jancsó és Rohonyi család kézirat-hagyatékában, amely az irodalmár Jancsó Béla (1903–1967), illetve Rohonyi Zoltán tanulmányait, kéziratait és levelezéseit tartalmazza, a helytörténészek számára pedig nagy segítséget jelenthet az, hogy Binder Pál történész hagyatékában – a kiterjedt szakmai és családi levelesanyag mellett – található egy lexikonszerűen összeállított adatgyűjtés az erdélyi vármegyékről, illetve a szász és székely székekről, amelyben minden egyes településre vonatkozóan fellelhetőek adatok.

A kisebb hagyatékok és letétek sorában az EME számára nagy jelentőséggel bír egykori titkárának, Kántor Lajosnak (1890–1966) a hagyatéka, amely az Egyesület két világháború közötti helyzetébe, küzdelmeibe nyújt betekintést, részben pótolva azt a hiányt, melyet intézményünk egykori irattárának elkobzása okozott. Emellett a kézirtár polcain megtalálhatjuk Pataki József (1908–1993) történész hagyatékának egy részét, töredékeket az író és költő Pap Jánosy Béla (1883–1945), a heraldikus-történész Köpeczi Sebestyén József (1878–1964), báró Mannsberg Sándor és Sándorné, a történész és levéltáros Kelemen Lajos (1877–1963), a filozófus Nagy György (1938–1998) hagyatékaiból, de mások történeti forrás értékű személyes vagy hivatali iratait is őrizzük.

Egyelőre feldolgozatlan szerzeményeink közül kiemelhetjük az erdélyi magyar szociológia, társadalom- és művelődéspolitikai neves személyiségeknek, Venczel Józsefnek (1913–1972) töredékes – kéziratokat, jegyzeteket, előadásvázlatokat tartalmazó – hagyatékát, a nyelvész Gálffy Mózes (1915–1988), a fizikus és tudománytörténész Heinrich László (1910–1985), a mikrobiológus Kiss István (1926–2004), a fizikus László Tihamér (1910–1986), az ornitológus Kohl István (1922–1998), Varró Dezső református lelkész és költő (1907–1982) hagyatékait, a botanikus Váczy Kálmán (1913–1992), Péter Mihály Heinrich marosvásárhelyi orvosprofesszor iratgyűjteményét, illetve néhai főtitkárunk, a fizikus és filozófus Müller Ádám (1930–2011) több évtizeden át vezetett naplóját is tartalmazó hagyatékát.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirtására, tekintettel arra, hogy Egyesületünk a másfél-százézer gyászjelentésből álló régi gyűjteményét

még mindig nem szerezhette vissza, saját, új gyűjteménnyel igyekszik pótolni a veszteséget. Ez a gyűjtemény már több mint 500 darabból áll, és állandó jelleggel bővül. Fényképgyűjteményünk alapjait egyrészt Asztalos Sándor jogi szakíró erdélyi közéleti személyiségekről készült fényképhagyatéka, másrészt Péter János amatőr fényképész házsongárdi felvételei képezték.

Az intézmény neve: Erdélyi Múzeum-Egyesület

Az intézmény címe, elérhetősége: Kolozsvár, Lakatos/Lăcătușului u. 3.

Az intézményben található kézirat, levéltári anyag nagysága fmben: kb. 100 fm

A kéziratárban/levéltárban dolgozó személyek neve/száma: Bogdándi Zsolt/1

Közülük hányan dolgoznak az intézményen belül csak a kéziratárban: 0
Elkülönül-e a monitorozó, begyűjtő, feldolgozó személye, vagy ő(k) azonos ember(ek): nem.

A kézirat anyagban való kutatás módja: előzetes egyeztetés alapján (bogdandi.zsolt@eme.ro), hétfőtől péntekig 9.00 – 15.00 óráig